

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

БОЛЬШАЯ ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК 331.5(1-32)(043.3)

**РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ**

**Спеціальність 08.00.03. – економіка та управління національним
господарством**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Полтава – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Полтавській державній аграрній академії Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України,
Макаренко Петро Миколайович,
Полтавська державна аграрна академія,
завідувач кафедри економіки підприємства

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
Бабенко Анатолій Григорович,
Дніпропетровська державна фінансова академія,
завідувач кафедри управління персоналом
та економіки праці

кандидат економічних наук, доцент
Біліченко Олександр Степанович,
Миколаївський національний аграрний університет,
доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук.

Захист відбудеться «22» жовтня 2015 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 44.887.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у Полтавській державній аграрній академії за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, навчальний корпус № 4, аудиторія 417.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Полтавської державної аграрної академії за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, корпус № 2.

Автореферат розісланий «21» вересня 2015 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.В. Дядик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринок праці охоплює серцевину не лише ринкової системи господарювання, а й соціально-економічних відносин суспільства, адже товарна природа робочої сили має безпосередньо пов'язуватися з наймом працівників роботодавцями. Однак, такого ринку робочої сили практично не має жодна з країн з ринковою економікою. Третім суб'єктом ринку праці є держава. Остання через інструменти регулювання активно впливає на найважливіші ринкові фактори: попит на робочу силу та пропозицію, пошук та надання робочих місць, а також створення загальної національної інформаційної мережі з питань працевлаштування. Тобто, якщо говорити про ринок робочої сили, як про соціальний консенсус, коли поєднуються інтереси обох зацікавлених суб'єктів угоди – роботодавця і найманого працівника то роль арбітра між ними виконує держава. Саме у співробітництві та спільній зацікавленості держави, підприємців і найманих працівників слід шукати основне джерело – «таємницю» високої ефективності економіки ринково розвинених країн.

Дослідженню вищенаведених та інших проблем функціонування та державного регулювання національних і локальних ринків праці і зайнятості населення присвячені роботи провідних вітчизняних учених, зокрема Д. Богині, В. Васильченка, О. Волкової, О. Грішної, В. Дієсперова, М. Долішнього, І. Злупка, Г. Купалової, Е. Лібанової, П. Макаренка, М. Орлатого, І. Петрової, В. Петюха, М. Пітюлича, А. Бабенка, О. Біліченка та інших.

Віддаючи належне опублікованим дослідженням, потрібно відмітити потребу в подальшому розвитку і удосконаленню теоретичних питань функціонування ринку праці, системної оцінки його кількісних та якісних параметрів, формуванні напрямів організаційно-економічних перетворень попиту і пропозиції робочої сили та підвищення рівня зайнятості міського і сільського населення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові дослідження започатковані у аспірантурі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка за темою: «Формування економіки знань та соціально-економічні трансформації, що його супроводжують» (номер державної реєстрації 0107U02108) та «Інтеграція науки і вищої освіти як фактор становлення економіки знань в Україні» (номер державної реєстрації 0110U01229), та завершувались у Полтавській державній аграрній академії за темою: «Організаційно-економічний механізм формування конкурентоспроможності агропромислового комплексу» (номер державної реєстрації 0110U000835). У межах означених тем автором обґрунтовано напрями формування кластерної оцінки локального ринку праці, його прогнози розвитку, програми санації депресивних територій, аспекти розвитку соціального партнерства на ринку праці та державну політику зайнятості міського і сільського населення.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є опрацювання теоретичних і методичних прийомів дослідження національних,

локальних і місцевих ринків праці та обґрунтування практичних рекомендацій щодо основних напрямів підвищення ефективності їх функціонування в умовах формування ринкової економіки в країні.

Для досягнення поставленої мети були визначені й вирішувалися такі основні завдання:

- узагальнити теорію розвитку ринку праці та його територіальний поділ в Україні;
- встановити фактори формування ринку праці та їх вплив на кон'юнктуру локального попиту і пропозиції робочої сили;
- розкрити напрями державного впливу на розвиток ринку праці та зайнятості населення;
- проаналізувати рух та умови зайнятості населення в реальному секторі економіки країни та її адміністративних областях;
- оцінити стан національного і одного із локальних ринків праці та встановити ефективність залучення і використання зайнятих;
- сформувати кластер локального ринку праці щодо створення програм соціально-економічного розвитку території і прогнозування ринку праці та діагностики депресивних районів;
- запропонувати організаційно-економічні заходи розвитку соціального партнерства працедавців і працівників в промислово-розвиненій і сільській місцевості;
- визначити сценарії пріоритетів стратегічного розвитку територіальних громад, їх ринків праці та напрями державного регулювання зайнятості населення.

Об'єктом дослідження є сукупність явищ і процесів формування, функціонування та регулювання ринків праці України з врахуванням особливостей розвитку конкретної території та вітчизняної економіки в цілому.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні підходи до організаційно-економічних засад розвитку ринку праці та державного регулювання зайнятості населення.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів, що ґрунтуються на сучасних положеннях економічної теорії та національної економіки, а також наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених із проблем формування ринків праці та управління процесами відтворення та використання трудового потенціалу з урахуванням територіальних особливостей.

У роботі використано метод *єдності історичного та логічного* – для дослідження теоретичних засад формування та використання ринків праці із врахуванням територіальних особливостей та відмінностей історичного розвитку; *діалектичний і абстрактно-логічний* – для теоретичного узагальнення й формування висновків; *порівняльного аналізу та рядів динаміки* – для порівняння фактичних даних звітного періоду та попередніх років, виявлення зміни показників дослідження в часі; *економіко-статистичні*

(кореляційно-регресійний, кластерний аналіз) – для аналізу впливу окремих факторів на рівень територіальної зайнятості населення; *аналізу та синтезу, формалізації* – обґрунтування напрямів підвищення рівня ефективності використання трудових ресурсів на локальних і місцевих ринках праці.

Інформаційною основою роботи є законодавчі і нормативні акти Верховної Ради України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, стратегічні і програмні документи України та інших країн, дані Держкомстату України, монографічні дослідження та публікації вітчизняних та закордонних учених.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження, одержаних автором особисто, полягає у наступному:

вперше:

- запропоновано методичний підхід кластерного поділу та оцінки локального ринку праці в основу якого положено розподіл сукупності X-міст і районів на якісно однорідні групи (кластери) за критерієм типологічної близькості обраних факторів, що включають: обсяг продукції промисловості на особу населення, посівні площі сільськогосподарських культур на 1000 осіб, інвестиції на особу населення, роздрібний товарообіг на особу населення, середньомісячна заробітна плата працюючого, природне скорочення населення, сальдо міграції, навантаження осіб на одну вакансію, рівень зайнятості;

удосконалено:

- сутнісну характеристику локальних ринків праці, під якою, на відміну від існуючої, слід розуміти інститути, що зводять разом покупців і продавців робочої сили і залежно від рівня розвитку продуктивних сил, міжгосподарських зв'язків та існуючих інституціональних обмежень являють собою систему суспільно-економічних відносин формування, використання і відтворення працездатного (економічно активного) населення за галузевим і територіальним поділом праці на рівні адміністративних областей, їх районів та міст обласного підпорядкування;

- оцінку рівня зайнятості населення в поточному році, що на відміну від існуючої здійснюється за моделлю регресійного аналізу факторів-індексів виробництва промислової продукції, сільського господарства і реалізованих послуг та враховує проміжок часу необхідний для формування рівня попиту на працю відповідно до галузевого і територіального її поділу.

- методичний підхід визначення витрат праці міських самозайнятих на дачах, городах, подвір'ях в режимі неповного робочого часу, який на відміну від існуючого, має враховувати визначені коефіцієнти коригування витрат праці через співвідношення із сільськими домогосподарствами в тваринництві – по середній чисельності поголів'я в умовних головах, а в рослинництві – зміни площі ділянок сільських і міських домогосподарств, дач, городів;

- визначення сценаріїв пріоритетів стратегічного розвитку територіальної громади і місцевих ринків праці, що на відміну від існуючих включають попередній СВОТ аналіз сильних і слабких сторін, можливостей і загроз попиту і пропозиції робочої сили та використання матриці вибору СВОТ (або так

званої матриці чистих стратегій) для оцінки стартових умов розвитку місцевих ринків праці і галузей виробництва.

набули подальшого розвитку:

- причинно-наслідкові зв'язки факторів (соціальних, демографічних, організаційно-технічних, інституціональних і економічних) формування, використання і відтворення трудових ресурсів із кон'юктурою локальних ринків праці в напрямі поєднання їх за методом «риб'ячої кістки» К. Ісікави та графічної побудови діаграми, яка враховує вплив на кінцевий результат елементів першого і другого порядку;

- теоретичні аспекти регулювання ринку праці, щодо систематизації загальноекономічних і спеціальних принципів, які за своєю сутністю мають об'єктивний характер і відображають закономірності підвищення зайнятості населення;

- організаційно-економічні аспекти формування соціального партнерства в напрямі взаємодії підприємців, працівників, держави і профспілок в промислово розвинених і аграрних районах адміністративних областей та використання результатів кластеризації локальних ринків праці, що дозволяє оцінити структуру і види економічної діяльності та встановити тип соціально-економічного розвитку окремих територій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що методологічні та практичні аспекти проведеного дослідження, а також одержані наукові результати щодо розв'язання завдань підвищення ефективності функціонування ринку праці створюють об'єктивні передумови для опрацювання напрямків подальшого підвищення ефективності використання трудових ресурсів Полтавської області та вирішення окремих питань соціально-економічного розвитку за територіальним поділом праці.

Результати дисертаційної роботи щодо виокремлення районів із високим рівнем стійкості ринку праці було прийнято до розгляду Полтавським обласним центром зайнятості, а саме – пропозиції автора, щодо розробки системи заходів з регулювання зайнятості в окремих районах, створення нових робочих місць та визначення залежності між індексами промислової продукції, продукції сільського господарства та реалізованих послуг базисного періоду із рівнем зайнятості населення звітного періоду використовуються Полтавським обласним центром зайнятості (довідка № ОЦЗ-3517/0-12 від 11.10.2012 р.); визначення системи показників оцінки ступеню розвитку і ефективності функціонування ринку праці України на державному і територіальному рівні, а саме на прикладі Полтавської області, проведено аналіз стану та динаміки основних показників, які впливають на формування територіальних ринків праці Полтавської області та проведена оцінка ефективності використання її трудового потенціалу, що було взято до розгляду Головним управлінням статистики у Полтавській області (довідка № 02/3-13/38 від 17.12.2012 р.); чотирьох основних кластерів при розробці системи заходів з регулювання зайнятості в окремих районах та створення нових робочих місць були апробовані Департаментом праці та соціального захисту населення Полтавської обласної державної адміністрації (довідка № 11-01 від 20.12.2012 р.); щодо

розробки стратегії підприємства з формування та використання трудових ресурсів з урахуванням типу стійкості окремих територій, Східним Регіональним Управлінням ПрАТ «Райз-Максимко» (довідка № 175 від 10.10.2012 р.); основні результати дослідження за темою дисертаційної роботи знайшли своє місце висвітлення в розробленому комплексі методичного забезпечення курсу «Виробнича економіка» і були впроваджені у роботу кафедри економіки підприємства Полтавської державної аграрної академії (довідка № 01-06/137 від 29.10.2014 р.) та з курсу «Економічна теорія» і були впроваджені у роботу кафедри політекономії Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка (довідка № 3645/01-55/02 від 04.09.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дослідження, що виносяться на захист отримані здобувачем особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, викладено в роботі і використані лише ті ідеї і положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Наукові положення основних результатів дисертаційного дослідження та їх практичне застосування доповідались і обговорювались на 17 конференціях, зокрема: Звітній науковій конференції викладачів, аспірантів, магістрів і студентів фізико-математичного факультету ПДПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2004 р.); I-й Міжнародній науково-практичній конференції «Науковий потенціал світу 2004» (м. Дніпропетровськ, 2004 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації» (м. Полтава, 2005 р.); Звітній науковій конференції викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету ПДПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2005 р.); II-й Міжнародній періодичній науково-практичній конференції «Спецпроект: аналіз наукових досліджень» (м. Дніпропетровськ, 2005 р.); II-й Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і наука без кордонів – 2005» (м. Прага, 2005 р.); Звітній науковій конференції викладачів, аспірантів, магістрів і студентів фізико-математичного факультету ПДПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2006 р.); Регіональній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми політичної і економічної ситуації та шляхи їх вирішення» (м. Полтава, 2006 р.); II-й Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові досягнення – 2007» (м. Дніпропетровськ, 2007 р.); II-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації» (м. Полтава, 2007 р.); Звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету ПДПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2007 р.); Звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету ПДПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2008 р.); VIII-й Міжнародній науково-практичній конференції «Настоящие исследования и развития – 2012» (м. Софія, 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Економічні, правові та соціально-гуманітарні процеси в Україні: теорія, методологія і практика» (м. Полтава, 2012 р.); Звітній науковій конференції

викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету ПНПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2012 р.); Звітній науковій конференції викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету ПНПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2013 р.); V-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації» (м. Полтава, 2013 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 25 наукових праць з яких 7 статей у наукових фахових виданнях та 1 у зарубіжних виданнях обсягом 3,5 ум. друк. арк. У матеріалах конференцій опубліковано 17 тез загальним обсягом 2,0 ум. друк. арк.

Обсяг і структура роботи. Результати дисертаційного дослідження викладені на 278 сторінках комп'ютерного тексту, основна частина – на 215 сторінках. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Вона містить 8 рисунків на 8 сторінках, 21 таблицю на 21 сторінках, 11 додатків на 39 сторінках. Список використаних джерел налічує 215 найменування і займає 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі – «Теоретичні засади формування і розвитку ринку праці та державного регулювання зайнятості населення» – узагальнено історико-економічний розвиток, територіальний поділ, фактори формування та напрями державного впливу на ринок праці і зайнятість населення в Україні.

Встановлено, що явища притаманні вітчизняному ринку праці необхідно вивчати у двох аспектах: по-перше, як прояв загальних закономірностей, притаманних усім країнам з ринковою економікою; по-друге – слід враховувати вітчизняну специфіку формування ринкового середовища.

В історико-економічному розвитку ринку праці поширеними є три основних його інтерпретації, як основної категорії. По-перше, це погляди на ринок праці класичного і неокласичного напрямку економічної теорії, як системи суспільних відносин, які пов'язані із наймом і пропозицією робочої сили, її купівлею та продажем. По-друге, думки, які розрізняють категорії «праця» і «робоча сила». Тут ринок праці надає сукупність соціально-трудових відносин між покупцями і продавцями з приводу умов найму і використання робочої сили. Центральним елементом відносин виступає обмін функціонуючої робочої сили на засоби існування, тобто реальну заробітну плату. По – третє, ряд покупців підкреслює, що «ринок праці» не відображає її специфіку, як особливого виду ресурсу. Суттєві розбіжності в наведених поглядах привели нас до підтримки тих дослідників, які вважають, що поняття «ринок праці» і «ринок робочої сили» в сучасних умовах використання взаємопов'язані і взаємообумовлені. Ринок праці чи робочої сили – це сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу, яка подає собою економічне активне, працездатне населення. Тобто і ринок праці і ринок робочої сили пов'язаний з працездатним населенням обох статей віком 15-70 років щодо його попиту і пропозиції для

виробництва товарів і послуг. З іншого боку ринок праці, як всякий інститут зводить разом покупців і продавців робочої сили на ринковому просторі.

Ринок праці неоднорідний і може розглядатись на національному, регіональному, локальному і місцевому рівнях. Регіональний ринок праці – велика індивідуальна територіальна одиниця (природна, економічна, політична, тощо), яка дещо відмінна від існуючого політичного або адміністративного поділу. Поділ України на АР Крим і 24 областей з районами, великими містами, які їх складають формує локальні ринки праці, на відповідному економічному і географічному просторі. На локальні ринки впливають масштаби територіального і галузевого поділу праці і вони можуть бути обласними, районними та на основі міст обласного підпорядкування.

Місцеві ринки праці формуються територіально не тільки в межах підприємств, невеликих міст, селищ і сіл, але і громад, як основи місцевого самоврядування. Держава має мінімізувати негативні прояви саморегуляції ринку праці, сприяти розвитку тих процесів, які позитивно впливають на сферу зайнятості населення і соціальний захист громадян. Ефективне регулювання ринку праці можна забезпечити на основі використання сталих принципів, які за своєю сутністю мають об'єктивний характер і відображають закономірності розвитку певного об'єкта. Їх можна класифікувати на загальноекономічні та спеціальні. Перші є досить поширеними і мають враховувати те, що ринок праці не є в чистому вигляді економічною системою, адже в ньому значною є соціальна складова і те, що суб'єктами його регулювання є не лише держава, а й профспілки, інститути соціального діалогу та організації роботодавців.

Тобто, вказані особливості потребують визначити спеціальні принципи регулювання видів ринку праці. Серед них основними мають бути: законність, регулювання, пріоритет досягнення повної, продуктивної, вільно обраної зайнятості перед іншими цілями і завданнями економічного розвитку; гармонізація інтересів найманих працівників, роботодавців, суспільства; адекватність завдань, підцілей, регулюючих механізмів та інструментів за видами ринків праці; не перевищення межі втручання при здійсненні раціонального впливу на їх суб'єктів; послідовності, збалансованості і синхронності застосування різних засобів регулювання.

У другому розділі – **«Сучасний стан і ефективність зайнятості населення та кон'юнктура і тенденції ринків праці»** – проаналізовано рух і умови зайнятості населення за галузевим і територіальним поділом праці, кон'юнктуру ринку праці і ефективність використання зайнятих в економіці та визначено рівень і тенденції зайнятості населення за територіальним поділом ринку праці Полтавської області.

Економічно активне населення України у 2013 р. складало 22 млн. осіб з яких 20,2 млн. (або 91,8 %) були зайнятими, а решта 1,8 млн. осіб – безробітними. Співвідношення міського і сільського населення за 2000-2013 рр. дещо підвищилось у бік першого, а кількість сільського населення в середньорічному обчисленні за 2000-2013 рр. порівняно із 1991-1995 рр. зменшилась на 1,6 млн. осіб або на 9,6 %. Це явище зумовлене міцністю економічно активного населення з метою працевлаштування в містах де

сконцентрована промисловість і сфера обслуговування. За 2000-2013 рр. зайнятість населення має стабільний характер так само як і наймані працівники, які працювали у вказаний проміжок часу. Останні за питомою вагою у 2013 р. склали 60,3 % і мали чітку тенденцію до зростання. Так, у 2000 р. їх частка становила 55,8 %.

За віковими групами найвища зайнятість притаманна населенню у віці 35-39 та 40-49 років і становить у 2012 р. для сільської місцевості 78,7 % і 79,6 % від загальної кількості осіб та 82,4 % і 80,9 % у містах.

Процес формування сучасного ринку праці відбувається в умовах його адаптації до економічної ситуації та державної політики щодо структурної перебудови економіки. Основними факторами, що визначають відповідні зміни у сфері зайнятості населення, є роздержавлення власності, темпи і ефективність приватизації, розвиток малих та середніх форм бізнесу, державні пріоритети щодо розвитку окремих галузей і територій, інвестиційна та фіскальна політика, а також демографічна структура населення і зміни вартості робочої сили в різних секторах економіки.

Визначальним показником аналізу використання робочої сили є рівень безробіття населення. У той час як у міських поселеннях протягом 2000 – 2013 рр. зазначений показник зменшився з 13,7 до 7,1 %, або на 6,6 процентних пунктів, у сільській місцевості він, навпаки, збільшився з 6,8 до 7,3 % або на 0,5 процентного пункту. Основними причинами безробіття загалом і селян зокрема є незадовільні економічні умови – 29,8 %, низький рівень зарплати та звільнення за власним бажанням – 37,7 %, не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації – 17,5 %. При цьому слід звернути увагу, що серед вивільнених через незадовільні економічні причини чоловіки становлять 30,8 % а жінки – 28,4 %, тобто перших на 2,4 % більше.

Поглиблений аналіз якісних характеристик безробітного населення свідчить, що найвищий рівень безробіття 2013 р. серед молодих людей віком 15-24 років (19,2 % для міських поселень і 14,6 % – сільській місцевості). У той час, як серед осіб старших працездатного віку на селі безробіття немає, то у містах цей показник досягає до 0,1 % від кількості економічно активного населення відповідної вікової групи.

Протягом 2000-2013 рр. найбільш суттєвим було зменшення чисельності зайнятих у промисловості і сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві. Так, скорочення зайнятих у промисловості у 2013 р. проти 2000 р. більше ніж на 1,6 млн. осіб вказує, що на сьогодні гостро стоїть проблема ринку промислової продукції. Стан промислового сектора ринку праці має прямо пропорційну залежність від коливань обсягів промислового виробництва.

За аналізований період відбувся перерозподіл працівників сільського господарства за формами власності й змінився статус зайнятих. У 2013 р. із майже 3,58 млн. зайнятих у сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві близько 2,7 млн. працюють у особистих селянських господарствах. Частка зайнятих у суспільному секторі зменшилась з 46% у 2001 р. до 23 % у 2013 р., а у приватному секторі – навпаки зросла. До того ж ця

тенденція в сільському господарстві прогресувала вищими темпами, ніж загалом в економіці України.

За роки ринкових трансформацій в Україні продуктивність селянської праці, яка і раніше була у 3-5 разів нижчою, ніж у розвинутих країнах, зменшилася практично вдвічі. У результаті неефективно використовується фонд робочого часу та загалом знижується інтенсивність аграрної праці. Загрозливих масштабів набрала зайнятість і використання фахівців не за кваліфікацією і професійним призначенням.

В аграрному секторі погіршується рівень відтворення людських ресурсів загалом і трудового потенціалу зокрема. При цьому в надзвичайно критичному стані перебувають усі сфери відтворення – демографічна, економічна, соціальна та екологічна. За нинішнього рівня оплати праці в аграрній сфері (у 1,69 рази нижчий, ніж у промисловості і у 1,46 рази – ніж загалом в економіці) тут важко забезпечити навіть підтримання нормальної життєздатності та здатності до виробничої діяльності (фізіологічний рівень), не кажучи вже про відтворення та постійне підвищення відповідно до вимог науково-технічного прогресу рівнів освіти та професійної підготовки.

Самозайнятість у сільському господарстві відбувається за рахунок неспроможності суспільного сільськогосподарського сектора економіки, який на сьогодні надається різними факторами підприємств, забезпечити продовольчу безпеку населення. Тому домашнє господарство ведуть практично всі сільські сім'ї, тим самим забезпечуючи рівень їх зайнятості.

При визначенні чисельності робітників, зайнятих безпосередньо у сільськогосподарському виробництві, враховують осіб, які працюють лише в сільському домогосподарстві (домогосподарки, пенсіонери, особи, які працюють на підприємстві, підлітки). Оскільки переважна частина міського населення працює на дачних ділянках або в колективних садах і на городах, які мають малу площу порівняно з присадибними ділянками та сільськими домогосподарствами, то витрати праці в рослинництві для населення, що має колективні сади та городи можна визначити через співвідношення розмірів ділянок.

Співвідношення попиту і пропозиції працівників на той чи інший період визначає кон'юнктура ринку праці. Станом на кінець 2013 року кількість зареєстрованих громадян не зайнятих трудовою діяльністю в економіці України становить 487,7 тисяч осіб, а потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць – 47,5 тисяч осіб. Тобто кількість перших перевищує потребу других майже в 10 разів. Якщо в 2005 р. і 2010 р. навантаження на одне робоче місце становило відповідно 5 і 9 осіб, або зросло в 1,8 рази, то з 2011 р. по 2013 р. цей показник збільшився на 10 %.

Дисбаланс між попитом на робочу силу та її пропозицією збільшився також за всіма групами професій. Найбільш конкурентними залишаються професії кваліфікованих працівників сільського господарства (18 та 10 працівники на одне місце відповідно), технічні службовці (9 і 14), а також робітники сфери торгівлі та послуг (10 і 11).

Якісний рівень робочої сили значною мірою залежить від економічної ефективності праці, одним із показників якої є продуктивність. Так продуктивність праці загалом в економіці України у 2012 році досягла 66,4 тис. грн. проти 6,8 тис. грн. у 2000 році в розрахунку на одного зайнятого. Зростання в 9,8 рази відбулося за рахунок підвищення вартості валового внутрішнього продукту у поточних цінах. Зниження зайнятості на одиницю ВВП підвищує продуктивність праці, а отже, знижуватиме ціни на споживчі товари. Це означатиме зростання реальних доходів населення. Крім того, вивільнення додаткових ресурсів сприяє не тільки зростанню продуктивності праці, а і їх використанню для виробництва нових товарів і послуг. Подальше зростання загальних витрат робочої сили на одиницю продукції навіть за умов підвищення продуктивності праці призведе до інфляції та зниження рівня життя зайнятих.

Використавши дані про обсяги виробництва промислової продукції, продукції сільського господарства та обсяги товарообігу та платних послуг у 2007 - 2013 рр., визначено їх вплив на рівень зайнятості в районах Полтавської області. Результативний показник визначається відношенням чисельності зайнятих працівників до чисельності працездатного населення. При цьому, як показали результати кореляційно-регресійного аналізу, найбільш тісний зв'язок мають значення факторних показників попереднього року до результативного показника звітного року.

У ході проведення регресійного аналізу за допомогою програми Statistica 8.0 були одержані наступні параметри рівняння:

$$Y_t = 0,9242 - \log 0,0383x_1^{t-1} - \log 0,0507x_2^{t-1} - \log 0,0499x_3^{t-1}.$$

Значення коефіцієнта кореляції (0,724) свідчить про високий ступінь взаємозв'язку між результативною і факторними ознаками. Значення коефіцієнта детермінації (0,524) перевищує критичне для цієї сукупності (0,038) і свідчить про те, що варіація результативного показника на 52,5 % обумовлена впливом зазначених факторних показників. Значення t-критерія (8,826) істотно перевищує критичне для цієї сукупності (2,60), що підтверджує надійність даної моделі. Значення критерію значущості (p-level) для цієї моделі значно нижче 0,05, що підтверджує надійність моделі.

Параметри кореляційно-регресійної моделі свідчать про те, що збільшення рівня зайнятості населення в поточному році забезпечується зростанням індексів промислової продукції, продукції сільського господарства та реалізованих послуг минулого року.

Використавши дані щодо рівня основних показників ринку праці Полтавської області за допомогою модуля Time Series / Forecasting програмного продукту Statistica 8.0 спрогнозовано їх рівень на період 2015 - 2017 рр. При цьому було розроблено два варіанти динаміки їх розвитку – звичайний, за якого зміна рівня відбуватиметься лінійно та прискорений – за якого зміна рівня відбуватиметься експоненціально (табл. 1).

Чисельність населення Полтавської області має чітко окреслену тенденцію до зниження його рівня, тоді як показники рівня зайнятості у відносному

вираженні, скоріше за все, будуть зростати – через зниження питомої ваги населення працездатного віку та збільшення дефіциту молодих та кваліфікованих працівників. Тому, протягом найближчих років слід очікувати зростання рівня зайнятості, тоді як чисельність зайнятих працівників буде знижуватися в абсолютному вимірі.

Таблиця 1

Показники ринку праці Полтавської області

Показники	Фактичне значення, 2013 р.	Передбачувані показники			2016 р. у % до 2013 р.
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	
за лінійним рівнем розвитку					
Населення, тис. осіб – всього:	1448,4	1431,8	1415,3	1398,7	96,6
в т.ч. міське	888,1	881,2	874,2	867,3	97,7
сільське	560,2	550,6	541,1	531,5	94,9
Зайняте населення у віці 15-70 р., тис. осіб	657,5	656,2	655,0	653,8	99,4
в т.ч. працездатного віку	601,8	599,3	596,9	594,4	98,8
Безробітне населення у віці 15-70 р., тис. осіб	50,4	49,0	47,5	46,1	91,5
в т.ч. працездатного віку	50,6	49,2	47,8	46,4	91,7
Рівень зайнятості у віці 15-70 р., %	92,9	93,1	93,2	93,4	x
в т.ч. працездатного віку	92,2	92,4	92,6	92,8	x
за експоненціальним рівнем розвитку					
Населення, тис. осіб – всього:	1448,4	1416,8	1400,4	1384,2	96,6
в т.ч. міське	888,1	847,9	839,0	830,1	96,9
сільське	560,2	568,9	561,5	554,2	96,2
Зайняте населення у віці 15-70 р., тис. осіб	657,5	654,9	653,3	652,2	99,4
в т.ч. працездатного віку	601,8	572,0	567,6	563,2	97,7
Безробітне населення у віці 15-70 р., тис. осіб	50,4	22,2	20,2	18,4	75,4
в т.ч. працездатного віку	50,6	22,4	20,5	18,6	75,6
Рівень зайнятості у віці 15-70 р., %	92,9	96,7	97,0	97,3	x
в т.ч. працездатного віку	92,2	96,2	96,5	96,8	x

На наш погляд, розвиток та вдосконалення процесу зайнятості на селі шляхом створення фермерських, кооперативних господарств, розширення підприємницької діяльності у сфері обслуговування та перспективні форми ведення туризму та екотуризму і функціонуючого особистого підсобного господарства – це реальний шанс поліпшення зайнятості на сільському ринку праці поряд з розв'язанням соціально-економічних проблем сільської місцевості, зокрема, підвищення доходу населення, удосконалення інфраструктури села.

У третьому розділі – **«Напрями організаційно-економічних перетворень на ринках праці та державного регулювання зайнятості населення»** – розроблено кластери локального ринку праці, програму санації аграрно-стагнуючих територій області, запропоновано організаційно-економічні аспекти соціального партнерства роботодавців, найманих працівників, держави

і профспілок з врахуванням характеристики кластерів, рекомендовано СВОТ-аналіз і матрицю чистих стратегій для вибору сценарію пріоритетів розвитку територіальної громади та політики зайнятості населення.

В основу розробки кластерної моделі локального ринку праці Полтавської області покладено багаторічний порівняльний аналіз розподілу сукупності адміністративних районів і міст обласного підпорядкування на якісно однорідні групи за критерієм топологічної близькості відстаней за відповідними ознаками ($X_1 - X_{10}$).

Реалізація кореляційно-регресійної моделі за програмою Statistica 8.0 сегментує території адміністративних районів і міст досліджуваної області на чотири кластери, що аналізуються за десятьма ознаками (табл. 2).

Таблиця 2

Середні означення ознак за кластерами у 2013 році

Показники	Поз-нач.	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
Обсяг продукції промисловості на особу населення, тис. грн	X_1	8,755	13,571	3,766	0,348
Посівні площі сільськогосподарських культур, га на тис. осіб	X_2	9,798	2,827	25,640	19,656
Інвестиції на душу населення, тис. грн	X_3	0,887	0,631	0,398	0,167
Роздрібний товарообіг на особу населення, тис. грн	X_4	0,576	0,517	0,352	0,338
Платні послуги на особу населення, тис. грн	X_5	0,363	0,263	0,278	0,162
Середньомісячна заробітна плата 1-го працюючого, тис. грн	X_6	2,639	1,737	0,779	0,696
Природне скорочення населення, %	X_7	-8,0	-9,3	-5,6	-11,4
Сальдо міграції, %	X_8	2,1	-3,7	-0,4	-4,9
Навантаження на 1 вакансію, осіб	X_9	33	43	18	61
Рівень зайнятості, %	X_{10}	93,3	89,0	91,8	82,8

1) з великою кількістю населення, високим рівнем розвитку промисловості, торгівлі, сфери послуг та фінансового забезпечення, найвищим рівнем демографічних показників і добробуту населення;

2) достатньо високим рівнем як промисловості так і інших видів економічної діяльності, сталим розвитком основних показників, які за темпами щодо відтворення демографічного потенціалу і зростання добробуту населення значно нижчі за попередній кластер;

3) з перевагою над іншими аграрного виду діяльності, достатньо повільного, але сталого зростання валової продукції і темпами розвитку більш низькими порівняно із попереднім кластером;

4) в економіці основним є аграрне виробництво, низький розвиток промисловості і торгівлі, показники рівня життя населення та соціально-демографічного розвитку мають тенденцію до зниження.

Встановлення кластерів дозволяє створювати адресні програми соціально-економічного розвитку окремих територій та сприяє збалансованості їх попиту та пропозиції на робочу силу.

Кластеризація ринку праці як важливий методичний інструментарій діагностики вказує на депресивність окремих територій які мають підлягати санації. Програма санації стагнуючих територій має включати економічний, інноваційний, соціально-побутовий та економічний блоки із відповідним наповненням. Спираючись на програму санації має відбуватися розробка процесу в якому зазначаються розрахунки потреби і джерел коштів, послідовність здійснення заходів мобілізації людських ресурсів. Кінцева мета санації визначається демографічним, економічним, соціальним потенціалом та може мати варіанти: консервації території, трансформації господарських зв'язків та розподілу економічно активного населення за галузями, проведення заходів соціально-побутової інфраструктури, усунення економічних наслідків, повне закриття господарських суб'єктів на визначеній території та відселення мешканців.

Співробітництво працедавців і найманих працівників неможливе без соціального діалогу. У сфері соціального партнерства між працівниками і приватними роботодавцями промисловості і сільського господарства слід враховувати ключові відмінності. Для перших провідна роль у побудові відносин належать профспілкам та державі в особі територіальних центрів зайнятості, для других – сільському населенню, сільським (селищним) радам і державі. Пропонується суб'єктам соціального партнерства (державі, профспілкам, підприємницьким структурам) здійснювати політику та формувати функції його учасників відповідно до визначених у роботі кластерів. Пріоритетними тут мають стати угоди, що укладуться на рівні адміністративних одиниць (територіальні угоди) а також галузеві та колективні угоди. Всі вони потребують узгодження між собою та з колективними договорами підприємств. Державі потрібно усунути суперечності у законодавстві не лише з соціально-трудова, а й економічних відносин, що регулює підприємницькі відносини, скасувати частину радянських законів у сфері праці. Законодавство України про зайнятість має бути якіснішим і дієвішим, наближеним до європейських стандартів та міжнародних норм. Зокрема, потрібно внести зміни до Закону України «Про колективні договори і угоди» щодо визначення суб'єктів соціального партнерства, деталізації механізму соціального партнерства на малих підприємствах та відповідальності сторін за виконання прийнятих зобов'язань. Допоможе удосконалити систему соціального партнерства в Україні розвиток інститутів ринку праці, сприяння функціонуванню діючих структур і створенню нових. Покращить компетентність та інформованість соціальних партнерів запровадження постійно діючих семінарів з питань соціально-трудова відносин при відповідних центрах зайнятості, створення державної системи соціального трудового моніторингу ринків праці.

При визначенні стратегічних пріоритетів розвитку місцевих ринків праці державні органи влади мають постійно здійснювати аналіз умов у яких перебуває відповідна територіальна громада. Для цього рекомендується використання, серед багатьох методик, SWOT-аналіз сильних і слабких сторін та шансів і загроз розвитку територіальної громади та матриці чистих стратегій.

Такий методичний підхід дозволяє державі через її органи управління більш чітко формувати політику місцевих ринків праці, узгоджувати із цілями державної стратегії, програми зайнятості населення, гендерною схемою створення і забезпечення робочих місць соціально-економічним розвитком персоналу і підтримки підприємництва.

ВИСНОВКИ

Опрацювання тематики дисертаційного дослідження дозволило розв'язати важливе наукове завдання щодо розвитку ринку праці і державного регулювання зайнятості населення та отримати низку результатів теоретичного і науково-практичного характеру. Все це дало зробити такі висновки.

1. Локальні ринки слід розглядати як складну організаційно-економічну систему попиту і пропозиції робочої сили за галузевим і територіальним поділом праці. В них формуються відносини між учасниками ринку, що на певному геополітичному просторі є покупцями і продавцями робочої сили та подають собою систему суспільно-економічних відносин формування, використання і відтворення економічно активного населення на рівні адміністративних областей, їх районів та міст обласного підпорядкування згідно з їх поділом в країні.

2. Функціонування локальних ринків праці залежить від кількісних і якісних характеристик, що визначаються соціальними, демографічними, економічними, інституціональними та організаційно-технічними факторами та впливають на кон'юнктуру попиту і пропозиції робочої сили через елементи першого і другого порядку за методом побудови «риб'ячої кістки» К. Ісікави. Їх структура не відрізняється постійністю, а безперервно видозмінюється під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища та потребує безперервно реагувати на певні сигнали, що надходять, як з боку найманої робочої сили чи працездатного населення, так і з боку держави.

3. Додатково визначені спеціальні принципи регулювання ринку праці, дотримання яких разом із деякими загальноекономічними забезпечують його розвиток в напрямі досягнення певної продуктивної і вільно обраної зайнятості. Серед таких принципів виділено: законність регулювання, щодо дотримання законів і підзаконних актів; пріоритету зайнятості над іншими цілями і завданнями економічного розвитку; гармонізації інтересів найманих працівників, роботодавців і суспільства; адекватності завдань, підцілей, регулюючих механізмів та інструментів всіх видів ринків праці. Сутність і глибина регулювання мають бути достатніми, щоб спрямувати розвиток ринку праці в необхідному напрямі, але при цьому не руйнувати механізми його саморегуляції. Засоби регулювання мають діяти послідовно, збалансовано і синхронно.

4. Стан ринку праці України та її території характеризується загальним скороченням економічно активного населення. Найвища зайнятість притаманна населенню у віці 35-39 та 40-49 років, що склала у 2013 році відповідно 78,7 і 76,9 % для сільської місцевості та 82,4 і 80,9 % у містах від загальної кількості

зайнятих. Спостерігається зменшення кількості зайнятих і їх питомої ваги за 2000-2013 рр. у галузях промисловості, сільському господарстві і будівництві. При цьому сільське господарство характеризується значною само зайнятістю, яка майже не враховує міські домогосподарства. Останні поряд з суспільною працею працюють на особистих подвір'ях, городах, дачах. Їхні витрати праці необхідно враховувати через коефіцієнти коригування в рослинництві по співвідношенню площ, земельних ділянок, у тваринництві через співвідношення умовного поголів'я тварин в порівнянні із сільськими домогосподарствами

5. Реалізація трифакторної моделі залежності рівня зайнятості від індексів виробництва щодо промислової, сільськогосподарської продукції і обсягів реалізованих послуг свідчать про те, що зростання функції забезпечується на 52,5 % від вказаних факторів та вказує на існування часового проміжку необхідного для формування рівня попиту на працю. Прогноз на 2015-2017 рр. основних показників ринку праці Полтавської області показує зниження чисельності населення та можливості збільшення відносного рівня його зайнятості, в тому числі і працездатного віку.

6. За результатами кластеризації ринку праці Полтавської області виділено чотири групи адміністративних районів та міст обласного підпорядкування, які репрезентують особливості соціально-економічної, демографічної та працересурсної ситуації. У першому кластері знаходяться адміністративні райони з високим рівнем промислової продукції на одну особу населення, де рівень інвестицій значно підвищує середні показники інших кластерів, а рівень життя найвищий в області. Міста, що належать до цього кластера мають низький рівень природного скорочення населення. У четвертому – нерозвинена промисловість і сільське господарство мають найнижчий рівень інвестицій на особу населення. Рівень платних послуг населенню майже втричі нижчий ніж у першому кластері. Середньомісячна заробітна плата ледве перевищує встановлений державою мінімум. Стан ринку праці найбільш напружений: навантаження на вакантне місце в середньому 64 особи проти 32. Показники рівня життя населення та соціально-демографічного розвитку четвертого кластеру мають тенденцію до зниження.

7. У адміністративних районах із значною кількістю населення зайнятого в промисловості провідна роль у сфері соціального партнерства належить профспілкам та локальним центрам зайнятості, а із високою питомою вагою зайнятих у сільському господарстві головною ланкою в системі соціального партнерства мають бути сільські і селищні ради. За таких умов буде забезпечене гнучке й оперативне реагування на коливання попиту і пропозиції на локальному ринку праці. Відповідно до виділених кластерів Полтавської області в районах, які належать до першого і другого кластерів державні органи значною мірою мають контролювати відносини між роботодавцями і працівниками, і, зокрема, брати участь при розробці типової територіальної та галузевої угод. У районах третього кластера за активної організації підтримки сільських і селищних рад мають формуватися списки підприємців, що приймають основну участь у програмах соціального партнерства і потребують

пільг у створенні нових робочих місць, або перепідготовки працівників. Головним завданням державних установ районів четвертого кластера є стримування кризових явищ, які призводять до падіння виробництва, зростання безробіття та масштабної міграції працездатного населення. Вони мають приймати активну участь у процесах формування ринку праці залучення до співпраці селищних, сільських рад і її громад.

8. Розробка і реалізація сценаріїв вибору стратегії розвитку місцевого ринку праці територіальної громади мають враховувати її потенційно сильні сторони, зовнішні можливості і загрози умов розвитку за розробленими характеристиками СВОТ-аналізу. Вибір варіанту пріоритету розвитку територіальної громади потрібно здійснювати відповідно до запропонованої матриці стратегічних виборів СВОТ. Ефективність реалізації стратегії залежить від того якою мірою складники територіальної політики не будуть суперечити один одному, а навпаки – підтримуватимуть один одного і відповідатимуть досягненню загальноновизначених цілей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Большая О. В. Проблема взаємозв'язку оплати праці і зайнятості в економіці України / О. В. Большая // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Одеса, 2006. – № 11 (31). – С. 29–40. – (Науки: економіка, політологія, історія).
2. Большая О. В. Проблема неформальної зайнятості в Україні / О. В. Большая // Держава та регіони: науково-виробничий журнал / Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2007. – № 1. – С. 45–49.
3. Большая О. В. Актуальні проблеми інвестиційної діяльності та підвищення рівня зайнятості населення / О. В. Большая // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Одеса, 2007. – № 9 (46). – С. 78–87. – (Науки: економіка, політологія, історія).
4. Большая О. В. Формування інституціоналізації трудових ресурсів в Україні / О. В. Большая // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Одеса, 2008. – № 16 (72). – С. 65–73. – (Науки: економіка, політологія, історія).
5. Большая О. В. Вплив стану науково-технологічного та інноваційного розвитку економіки регіонів на зайнятість населення України / О. В. Большая // Україна: аспекти праці: науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – Київ, 2012. – № 4. – С. 11–17.
6. Большая О. В. Проблема зайнятості молоді на ринку праці України / О. В. Большая // Економіка і регіон - Экономика и регион - Economic and region: науковий вісник ПНТУ імені Ю. Кондратюка – Полтава, 2012. – № 2(33). – С. 114–118.
7. Большая О. В. Формування кластерної оцінки ринку праці в регіоні

/ П. М. Макаренко, О. В. Большая // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Випуск 2 (9). – Полтава: ПДАА. – 2014. – С. 9–15. (*Автору належить ідея, підготовка, аналіз матеріалу і висновки*).

Публікації в зарубіжних виданнях та науково-метричних базах:

8. Большая О. В. Региональный рынок труда Украины: факторы формирования и тенденции развития / О. В. Большая // ОРАЛДЫҢ ҒЫЛЫМ ЖАРШИСЫ. Научно-теоретический и практический журнал. – №29 (77). – Казахстан. – 2013. – С. 38–45.

В інших виданнях:

9. Большая О. В. Державне регулювання ринку праці в Україні / О. В. Большая // Наукові записки: матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрів і студентів фізико-математичного факультету / ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2004. – С. 207–209.

10. Большая О. В. Сучасний стан ринку праці України / О. В. Большая // Науковий потенціал світу 2004: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції – Дніпропетровськ, 2004. – Т. 13. – С. 12–14.

11. Большая О. В. Ринок праці і трудова мобільність населення України / О. В. Большая // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції – Полтава, 2005. – Т. 2. – С. 224–229.

12. Большая О. В. Проблема взаємозв'язку рівня оплати праці і зайнятості в економіці України / О. В. Большая // Наукові записки: матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрів і студентів фізико-математичного факультету / ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2005. – С. 279–283.

13. Большая О. В. Проблеми формування соціально орієнтованого ринку праці в Україні / О. В. Большая // Спецпроект: аналіз наукових досліджень: матеріали II Міжнародної періодичної науково-практичної конференції – Дніпропетровськ, 2005. – Т. 1. – С. 9–11.

14. Большая О. В. Бідність в Україні: причини, особливості, шляхи подолання / О. В. Большая // WYKSZTA CENIE I NAUKA BEZ GRANIC – 2005: II Miedzynaroodowej naukowe-praktycznej konferencji – Przemysl – Praha – 2005. – Т. 8. – С. 6–8.

15. Большая О. В. Соціально-економічний аналіз рівня та якості життя населення України / О. В. Большая // Наукові записки: матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрів і студентів фізико-математичного факультету / ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2006. – С. 266–269.

16. Большая О. В. Неформальна зайнятість в Україні / О. В. Большая // Сучасні проблеми політичної і економічної ситуації та шляхи їх вирішення: матеріали регіональної науково-практичної конференції / Міжрегіональна Академія управління персоналом. – Полтава, 2006. – С. 14 – 16.

17. Большая О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні / О. В. Большая //

Сучасні наукові досягнення – 2007: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції – Дніпропетровськ, 2007. – Т. 2. – С. 13–15.

18. Большая О. В. Державне регулювання ринку праці та державна політика зайнятості в Україні / О. В. Большая // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції – Полтава, 2007. – Т. 1. – С. 143–148.

19. Большая О. В. Державна служба зайнятості у ринковій інфраструктурі України / О. В. Большая // Наукові записки: матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрів і студентів фізико-математичного факультету / ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2007. – С. 255–258.

20. Большая О. В. Вплив соціально-економічних процесів та науково-технічного прогресу на формування ринку праці / О. В. Большая // Наукові записки: матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрів і студентів фізико-математичного факультету / ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2008. – С. 255–259.

21. Большая О. В. Процес модернізації економіки та його вплив на зайнятість населення України / О. В. Большая // Настоящие исследования и развития – 2012: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції – Болгарія, Софія, 2012. – Т. 8. – С. 3–6.

22. Большая О. В. Фактори формування ринку праці на сучасному етапі становлення економіки України / О. В. Большая // Економічні, правові та соціально-гуманітарні процеси в Україні: теорія, методологія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. – Полтава, 2012. – С. 200–205.

23. Большая О. В. Стан рівня зайнятості в реформованих сільськогосподарських підприємствах України / О. В. Большая // Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. – С. 286–289.

24. Большая О. В. Міжнародна міграція робочої сили населення України / О. В. Большая // Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2013. – С. 321–324.

25. Большая О. В. Фактори формування та становлення регіонального ринку праці України / О. В. Большая // Матеріали п'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації». – Полтава, 2013. – С. 198–202.

АНОТАЦІЯ

Большая О. В. Розвиток ринку праці та державне регулювання зайнятості населення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Полтавська державна аграрна академія, 2015.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних засад функціонування ринку праці України. Розкрито особливості національного і локальних ринків праці та визначено принципи формування їх основних показників. Проведено аналіз тенденцій на ринку праці України, здійснено оцінку його розвитку. Розкрито особливості трансформації місцевого ринку праці. Запропоновано та обґрунтовано комплекс практичних заходів щодо вдосконалення механізмів трансформації локального ринку праці в сучасних умовах. Визначені спеціальні принципи регулювання ринку, дотримання яких разом із деякими загальноекономічними забезпечують розвиток системи ринку праці в напрямі досягнення певної продуктивної і вільно обраної зайнятості.

Проаналізовано локальні ринки праці України та визначено критерії оцінки їх ефективності функціонування. Для оцінки стану ринку праці Полтавської області розроблена кластерна модель, що дозволяє поділити локальний ринок на урбанізовані, стабілізаційні, промислово-депресивні та аграрно-стагнуючі райони. Запропоновано модель санації депресивних районів. Розроблено шляхи удосконалення державної підтримки розвитку ринку праці в Полтавському регіоні.

Ключові слова: ринок праці, локальний ринок, зайнятість, безробіття, робоча сила, трудовий потенціал, кластер.

АННОТАЦІЯ

Большая О.В. Развитие рынка труда и государственное регулирование занятости населения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. Полтавская государственная аграрная академия, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических основ и практики функционирования рынка труда в современных условиях. Раскрыты особенности национального и локального рынков труда и определены принципы формирования их основных параметров. Определены основные факторы формирования спроса и предложения на рынке труда – мобильность работников и консерватизм относительно смены рабочих мест. Основным регулятором конъюнктуры рынка на национальном и локальном уровнях выступает государство, что определяют значимость мероприятий государственных органов, направленных на создание рабочих мест и улучшение условий труда.

Государственное регулирование рынка труда в Украине имеет ряд особенностей, прежде всего политических, социальных и экономических, что определяет отличия от опыта развитых стран в сфере регулирования рынка труда. Украине значительно меньшее влияние профсоюзов на процессы регулирования трудовых отношений, что обуславливает необходимость проведения реформ, направленных на становление и развитие системы социального партнёрства.

На развитие локальных рынков труда Украины негативное влияние оказывает ухудшение демографической ситуации, которое проявляется в

сокращении, как городского, так и сельского населения. Разрыв между ожидаемой продолжительностью жизни мужчин и женщин достиг десяти лет, что является свидетельством снижения качества здравоохранения и в дальнейшем может привести к негативным последствиям в демографической сфере, структуре рынка труда.

На протяжении последних десятилетий развитие экономики Украины характеризуется высоким уровнем безработицы, причинами которой являются недостаточная конкурентоспособность работников, низкая мотивация и отсутствие профессиональных навыков. Как следствие, увеличивается дисбаланс между спросом и предложением на рынке труда в пользу последнего. Полтавская область принадлежит к аграрно-индустриальным регионам с развитой отраслью сельского хозяйства, машиностроительными и нефтедобывающими предприятиями. Предприятия сельскохозяйственной отрасли специализируются на выращивании зерна, технических культур и производстве молока.

В работе проведен анализ тенденций на рынке труда Украины, осуществлено оценку его развития. Раскрыты особенности трансформации местного рынка труда. Определены особенности трансформации рынка труда на местах. Предложено и обосновано комплекс практических мероприятий по улучшению механизмов трансформации локального рынка труда в современных условиях. Определены специальные принципы регулирования рынка, соблюдение которых вместе с некоторыми общеэкономическими обеспечивают развитие системы рынка труда в направлении достижения продуктивности занятости населения.

Сделан анализ локальных рынков труда Украины и определены критерии оценки их функционирования. Для оценки состояния рынка труда Полтавской области разработана кластерная модель, которая позволяет разделить локальный рынок труда на урбанизированные, стабилизационные, промышленно депрессивные и аграрные районы, которые повержены стагнации. Предложено модель санации депрессивных районов. Разработаны пути усовершенствования государственной политики поддержки развития рынка труда в Полтавской области.

В сфере социального партнёрства между работниками и работодателями необходимо учитывать ключевые отличия между отраслями промышленности и сельского хозяйства. Если на промышленных предприятиях главную роль играют профсоюзы и государственные органы, то для сельскохозяйственных предприятий важное значение имеет сотрудничество с сельскими советами. На основе проведения кластерного анализа были определены четыре основных типа районов Полтавской области, в соответствии с особенностями инфраструктуры рынка труда которых, предлагается строить отношения в системе социального партнёрства.

Государственные органы для определения стратегических приоритетов на рынке труда и политики регулирования занятости в регионе должны применять СВОТ-анализ в соответствии с рекомендованным методическим подходом оценки элементов потенциальных внутренних преимуществ и недостатков,

внешних возможностей и угроз общества и их сопоставления в матрице стратегического выбора.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, рабочая сила, трудовой потенциал.

SUMMARY

Bolshaya O.V. Development of labor market and government regulation employment of the population. – Manuscript.

Dissertation for the receipt of scientific degree of candidate of economic sciences on speciality 08.00.03 – economics and management of national . – Poltava State Agrarian Academy, 2015.

Dissertation deals with the theoretical principles of the functioning of the labor market in Ukraine. The features of national and local labor markets are shown and the principles of formation of its key indicators are defined. Trends in the labor market of Ukraine and some regions are analyzed with estimation of its development. The features of the transformation of the local labor market are revealed. A complex of reasonable and practical measures for improving the mechanisms of transformation of the local labor market in modern conditions are proposed and grounded. Special principles of market regulation, compliance with which is provide some general economic development of the system of labor market towards the achievement of a productive and freely chosen employment are identified.

Local labor markets of Ukraine are analyzed and the criteria of assessment of their effective functioning are identified. Cluster model to assess the state of the labor market of Poltava region are developed, which allow to share local market in urban, stabilized, industrial-depressive and agro-stagnating areas. The model of sanitation of depressed areas are proposed. The ways of improving state support of the labor market in the Poltava region are developed.

Keywords: labor market, local market, employment, unemployment, labor, employment potential, cluster.

Підписано до друку 18.09.15 р. Замовлення № 52. Папір офсетний.

Друк різнографія. Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 0,9.

Гарнітура Times New Roman Суг. Тираж 100.

Редакційно-видавничий відділ Полтавської державної аграрної академії.

Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Г. Сковороди, 1/3.